

אקדמיה

ידיעון האקדמיה ללשון העברית • סיוון תשס"ז

התגלית של ראובן שטיינר

חבר האקדמיה ללשון העברית פרופ' **ראובן שטיינר** נתן פרסום ראשון לתגליתו על לחשים בפרוטו-כנענית בכתבי הפירמידות בהרצאה שנשא בישיבה פתוחה של מליאת האקדמיה, ביום ג' בשבת תשס"ז (22 בינואר 2007) באולם ויזו בגבעת רם. לתגליתו שעניינה טקסטים כתובים כנענית מן האלף השלישי לפני הספירה יש תרומה רבת עניין לתולדות הלשונות השמיות הצפון-מערביות – כנענית, עברית וארמית.

נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר** פתח את הישיבה, ונשאו בה דברים נשיא האוניברסיטה העברית פרופ' **מנחם מגידור** ונשיאת האיגוד העולמי למדעי היהדות פרופ' **שרה יפת**. פרופ' **יהושע בלאו** הגיב על דברי פרופ' שטיינר. ההרצאה מובאת באתר האקדמיה במרשתת-אינטרנט.

לפני כמאה שנים התגלו באחת הפירמידות במצרים טקסטים כתובים מצרית (בכתב הירוגליפי). בטקסטים הללו נמצאו כמה שורות שגדולי האגיפטולוגים לא הצליחו לפענחן. לפני שנים אחדות התבקש פרופ' שטיינר, שכבר פענח טקסטים ארמיים מתקופת הבית השני הכתובים בכתב הדמוטי, לבדוק אם השורות הלא-מפוענחות בפירמידה אינן כתובות

המשך בעמוד 2

הון ומילון – עם הופעת "מילון הבנקאות ושוק ההון"

ושוק ההון מר **גדעון להב** ומנכ"לית הבורסה גבי **אסתר לבנון**. הדוברים ביטאו את תמיכתם בפעולת האקדמיה לקביעת מינוח עברי בתחום זה ואת חשיבות המילון לביסוס מעמדה של העברית בחיי המשק והכלכלה. יועצת הלשון של רשות השידור מטעם האקדמיה גבי **רות אלמגור-רמון** העלתה חיוך על פני השומעים בדבריה על הון ולשון. המילון הופץ לאלפי עובדי הבנקים באמצעות איגוד הבנקים בישראל בזכות שיתוף פעולה שזם עו"ד **יוסף שטח**, סגן יו"ר **ידידי האקדמיה**, עם מנכ"ל האיגוד מר **פרדי וידר** ומחליפו מר **משה פרל**.

המשך בעמוד 2

האקדמיה ללשון העברית והבורסה לניירות ערך חברו יחדיו לציין את הופעת "מילון הבנקאות ושוק ההון" באירוע שהתקיים בבית הבורסה בתל-אביב, ביום ד' בטבת תשס"ז (25 בדצמבר 2006).

מימין: מר ברונפלד, גבי לבנון, פרופ' בר-אשר, גבי מאור, מר להב צילם: אייל יצהר

מר רוברט אסרף – עמית כבוד

מימין: גבי אסרף, מר אסרף, פרופ' בר-אשר, פרופ' טל

האקדמיה ללשון העברית ראתה להעניק למר **רוברט אסרף** את התואר עמית כבוד של האקדמיה – מחווה לאיש צנוע ורב פעלים, שזה יותר מעשור קשור בפעולתה של האקדמיה. בערב עיון חגיגי לכבודו – ביום י"ג בכסלו תשס"ז (4 בדצמבר 2006) – בנוכחות חברי האקדמיה ועובדיה, רעייתו מישל ובני משפחתו וידידים

המשך בעמוד 2

בטקס החגיגי לפתיחת המסחר בבורסה השתתפו אישים מחוגי הכלכלה, חברי ועדת המינוח המקצועית ונציגי האקדמיה ללשון העברית.

נשאו דברים: יו"ר דירקטוריון הבורסה מר **שאול ברונפלד**, מנכ"ל משרד האוצר ד"ר **יוסי בכר**, נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר**, מנכ"לית בנק לאומי ויו"ר ידידי האקדמיה גבי **גליה מאור**, יו"ר הוועדה למונחי הבנקאות

עוד בגיליון

- "צרות בצורות עיצורים" מאת אורה (רודריג) שורצולד
- לַיִם לְשׁוֹנֶךְ – מונחי רפואה

מאחורי המילים: מְסָרָר

אמנם בדיון במליאת האקדמיה היו שסברו שאין זה תפקידה של האקדמיה לקבוע פועל מסוג זה, שמאופיו שייך ללשון הדיבור. אם ייווצר פועל כזה בפי הדוברים, אין בכך רע, אבל אל לה לאקדמיה להתערב בכך. ואולם הרוב השתכנעו בצורך בפועל ובעיקר סברו שנקרתה לפנינו הזדמנות לקבוע פועל עברי בטרם ישתרש הפועל גָזוּר הלעז הנזכר.

לפני מליאת האקדמיה עמדו שתי הצעות: **מְסָרָן** או **מְסָרָר**. כאמור, גם בתוך העברית רווחת מאוד התופעה של גזירת פועל משם – בדרך כלל בבניין פיעל – על ידי "סחיטת" שורש, לעתים קרובות שורש "תנייני" שבו אחת האותיות לפחות אינה שייכת לשורש של השם אלא משמשת בו מוספית, כמו **לאבטח** (מן **אבטחה**), **לעצבן** (מן **עצבני**). דוגמאות לכך יש למכביר. ההצעה **מְסָרָן** היא בדיוק גזירה שכזאת (מסר +ן).

את ההצעה **מְסָרָר** העלתה מלכה זמלי, ותיקת המזכירים המדעיים של האקדמיה, ונימוקה עמה: בשורש מסר"ר מוכפלת האות האחרונה של השורש מסר"ר; הכפלת האות האחרונה מעניקה לפועל גוון של הקטנת הפעולה, כגון בפעלים **צחקק**, **לחשש**, **זמרר**. וכפי שהמסרן הוא מסר קטן כך הפועל המתייחס אליו "מוקטן".

נמנו חברי האקדמיה וגמרו לאשר את הפועל **מְסָרָר**, שפירושו 'שלח מסרון'. ואף כי השימוש בפועל זה שייך ללשון הדיבור ובדרך כלל אין האקדמיה מתערבת בנעשה במשלב זה, נראה שבמקרה הנדון יש בהתערבות כדי לתרום לקליטתה של המילה מְסָרָר.

לפני כשלוש שנים קבעה האקדמיה ללשון העברית את המילה **מְסָרָן** כחלופה למונח short message (service), הידוע הרבה יותר בקיצור SMS. המילה מְסָרָן – הבנויה מן **מְסָר** ומן הסיומת ון המציינת במקרה זה הקטנה – החלה מוצאת לה מסילות אל דוברי העברית, לצד חלופה עברית אחרת, "הודעת טקסט". נדמה שאין צורך להסביר את יתרונה של המילה העברית הפשוטה והשקופה על ראשי התיבות הסתומים והמסורבלים משהו השאולים מן האנגלית.

ואולם האקדמיה החליטה שלא להסתפק במונח מְסָרָן ולהציע לדוברים פועל מיוחד לשליחת מסרונים: **מְסָרָר**. מה ראתה האקדמיה להיזקק לפועל במקרה זה? הלוא אין העברית מעמידה פועל מיוחד לכל דבר כתוב היוצא מתחת ידינו ומועבר לנמען כלשהו. אנחנו שולחים מכתבים, שולחים גלויות, שולחים איגרות, שולחים דואר אלקטרוני, ומקצתנו אפילו שולחים פקסים (לצד לפקס).

מדוע בכל זאת נקבע הפועל? באנגלית לצד הצירוף הפועלי to send SMS נפוץ בלשון הלא פורמלית השימוש בקיצור SMS כפועל, כגון "phone me, don't SMS me", וכן SMSing (כשם פעולה). כידוע, באנגלית די בהעמדת מילה במעמד התחבירי של פועל כדי לקבל פועל. ואילו בעברית כדי להשיג את אותה המטרה יש לגזור ("לסחוט") מן המילה שורש ולהטות אותו בצורות פועליות, בדרך כלל בבניין פיעל. בדרך זו מיהרו הדוברים לגזור מן האותיות האנגליות SMS פעלים ששורשם **סמ"ס**: "סימטתי", "לסמס", "תסמס לי" וכד'. שימוש זה, אף כי לא יצא מגדר לשון עגה, מבצר את מעמדו של הקיצור האנגלי SMS בתוך העברית. ואילו פועל הקשור לשם העברי מְסָרָן עשוי לתרום להפצת השימוש במונח העברי.

רונית גדיש

התגלית של שטיינר

בלשון שמית. הוא נענה לאתגר והצליח לפענח אותן כשורות הכתובות בפרוטו-כנענית, בלשון שדוברה בפי אנשי העיר גבל (בלבנון).

הטקסטים הללו עוסקים בלחשים הנאמרים לנחשים כדי להרחיקם מן המומיה של המלך הקבור בפירמידה, והם נכתבו לכל המאוחר לפני כ-4500 שנה (בשנת 2400 לפני הספירה בקירוב). מכאן שזה הטקסט השמי הקדום ביותר שהתגלה עד כה. אם נתקבל הצעתו של פרופ' שטיינר כי מדובר בטקסטים כנעניים, הרי לפנינו תגלית מרעישה בתולדות הכנענית, העברית והארמית, והיא בעלת עניין רב להיסטוריונים של התרבות, בלשנים ולחוקרי מקרא.

ראובן שטיינר הוא פרופסור בבית הספר הגבוה של הישיבה-אוניברסיטה ע"ש ברנרד ראבל וחבר כבוד של האקדמיה. הוא עשה פעמים אחדות באוניברסיטה העברית כעמית במכון ללימודים מתקדמים והשתתף בקונגרסים העולמיים למדעי היהדות. לפיכך ראה להרצות על תגליתו במעמד ששלושה מוסדות נותנים לו חסות: האקדמיה ללשון העברית, האוניברסיטה העברית והאיגוד העולמי למדעי היהדות בנוכחות ראשי המוסדות הללו.

מר רוברט אסרף

סיפר נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר** על מחויבותו של מר אסרף לעם היהודי ועל קשריו האמיצים עם מדינת ישראל. על נדיבותו הגדולה אמר נשיא האקדמיה כי מר אסרף משמש מופת לבעלי ממון אחרים במעורבותו הציבורית מתוך ראיית הצרכים הנכונים ומתוך מחויבות למשקן ולא לעגל ההילולות. מר אסרף משכיל לשלב בין היותו איש העולם הגדול ואיש עסקים ובין עולם הלימוד, התורה והמדע באמצעות תמיכתו במוסדות אקדמיים ובאירועים בתחום מדעי היהדות.

חבר האקדמיה פרופ' **אפרים חזן** נשא הרצאה על "שירתו של רבי דוד חסין". פרופ' **יהושע בלאו** העניק למר אסרף את תעודת עמית הכבוד. את הערב הנעימו בשירה ובנגינה הפייטן מר **מני כהן** ונגן העגד מר **ארמונד סבח**.

מר אסרף חתם את הערב בדברים על ימי ילדותו במרוקו ועל ערכי התרבות והחינוך העבריים המלווים אותו מאז למד בפעם הראשונה מפי סבו צורת אות עברית.

הון ומילון

את הוועדה למונחי הבנקאות ושוק ההון כוננה האקדמיה בשנת תשנ"ג כדי לענות על הצורך במינוח תקני ובהסדרה של המונחים המשמשים בתחום נרחב וחשוב זה. בראש הוועדה עמד **גדעון להב**, שבעת כינונה היה יו"ר מועצת המנהלים של בנק דיסקונט.

חברי הוועדה מטעם האקדמיה: אהרן אמיר (עד תשנ"ח), מנחם צבי קדרי, גבריאל בירנבאום וראובן מירקין.

חברי הוועדה מקרב אנשי המקצוע: איתן אבניאון, בן-ציון אליאש, יוסי אנגיל (משנת תשס"ה), איתן בורשטיין (עד תש"ס), בן-ציון ברלב (עד תשנ"ה), גבי בשן (ז"ל), אשר הלפרין, אבי הראל, רות זקוביץ (משנת תשס"א), לייזה חיימוביץ (משנת תשס"ג), יצחק חלמיש, יוסי יגיל (משנת תשנ"ה), יואב להמן (עד תשנ"ו), רות מושקוביץ (משנת תשנ"ז), אריה מינטקביץ (משנת תשנ"ו), עתניאל מרגלית, רפי פרסיץ (משנת תשנ"ז), יוסף שטח, זלמן שיפר (משנת תשנ"ז), דרור שליט (משנת תשנ"ה), טידה שמיר (מתשנ"ח). מזכירי הוועדה: גבריאל בירנבאום (עד תשנ"ט) ורבקה שמש.

לַמֵּד לְשׁוֹנֵךְ

התשס"ז - 2007 האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת רחל סליג

אַפְשׁוּט

פופולריזציה (באנגלית: popularization)

הַסְבָּה של ידע ומיומנות שהיו נחלת אנשי מקצוע בלבד לנחלת הכלל. אפשוט מקפל בתוכו את צמצום התלות באנשי המקצוע ואת יכולתו של כל אדם להשתמש במידע נגיש. דוגמאות: אפשוט של מונחים ותהליכים בתחום המשפט, אפשוט של המדע, אפשוט הפילוסופיה. במילה אפשוט מגולמת המשמעות שבצירוף "האדם הפשוט" (ההדיוט, שאין לו ידע בתחום מסוים) והמשמעות של התפשטות והפצה.

המילה העברית לשם התואר פופולרי היא עֲמָמִי, למשל: סְפוּרֵט עֲמָמִי, מְהֻדָּרָה עֲמָמִית. במילה אפשוט נוספה אל"ף לשורש פש"ט. דוגמאות למילים דומות: אֶבְחוֹן, אֶחְזוֹר, אֶגְבוֹר (סינגרייה).

הִדְתָּהּ

עשייה לדתי. ההפך מחילון, למשל: הדתה של סמלים, הדתה של קבוצת אנשים. לאחר שהמילה החלה להִלָּךְ, החליטה האקדמיה ללשון העברית לאשר את המונח. הִדְתָּהּ שקולה במשקל הַפְעֵלָה על דרך גזרת ע"ו, כגון הִקְמָה (משורש קו"ם), הִפְצָה (משורש פו"ץ).

פְּרָקְנִי

מודולרי (מלטינית; באנגלית: modular)

שם תואר המציין דבר המורכב מחלקים, פרקים-פרקים, שכל אחד מהם עומד בפני עצמו, והם עשויים להצטרף בצורות שונות למבנה אחד גדול. דוגמאות: מערכת ריהוט פְּרָקְנִית, פיתוח פרקני, בנייה פרקנית, תכנית לימודים פרקנית, תכנה פרקנית. שם העצם: פְּרָקָן (מודול; מלטינית: modulus; באנגלית: modul).

תְּקָרִישׁ

ג'ל (באנגלית: gel)

חומר בעל מרקם שמנוני וחלקלק. התקריש משמש בתכשירים קוסמטיים, רפואיים ועוד, ובהם תכשיר שמורחים על השֵׁעָר כדי לעצבו.

המילה תְּקָרִישׁ שקולה במשקל חומרים אחרים בתחום הקוסמטיקה והרפואה, כגון תְּכָשִׁיר, תְּחָלִיב, תְּחָיִץ. בעת האחרונה נקבעו גם המונחים תְּקָלִיף (באנגלית: peeling) ותְּחָפִיף (שמפו). התְּקָרִישׁ דומה לְמִקְפָּא - פרפרת לקינוח הסעודה, שהיא תערובת מתוקה של חלב או מיץ פרות בחומר מקריש (באנגלית: jelly).

תְּכָשִׁיר אֶל-רִיחַ, אֶל-רִיחַ

דאודורנט (מלטינית; באנגלית: deodorant)

תכשיר (תרסיס, גולה רוויה בנוזל או מקלון מריחה וכדומה) שעשוי להרחיק זיעה מן הגוף, בעיקר מבית השחי.

הצירוף אל-ריח הוא בבואה של המילה הלטינית: de - שלילה; odor - ריח.

תכשירי אל-ריח

רְגִישָׁת

- אלרגייה (באנגלית: allergy)

רגישות יתר לחומרים מסוימים, כגון תרופות, אבקת פרחים, שערות של בעלי חיים. לאחר המגע עם החומרים האלה הגוף מגיב בפריחה בעור, בִּבְצֵקָת, בעיטוש או בהפרעות תפקודיות.

גְּחָלָת

- אַנְתֵּרַקְס (מיוונית [פחם ושם המחלה]; באנגלית: anthrax)

מחלה דלקתית קשה ביותר הנגרמת מחיידק החודר לעור, למערכת העיכול או למערכת הנשימה, ומשם הוא תוקף את רַקְמוֹת הגוף ויוצר בהן נֶמֶק שחור. הרופא חבר ועד הלשון ד"ר אהרן מוזיא הציע את המונח (בצד הצעותיו האחרות: פְּחָמָת ודלקת הטחול) בעקבות מה שכתב הרמב"ם: "יש שחין הנקרא גחלת... דומה לשריפת אש כמורסא סובבת סביבת המקום" (פרקי משה טו).

רְאֵבָת

- (באנגלית: fibromyalgia)

מחלה או מצב המאופיינים בכאבים, בהפרעות בתפקוד ועוד. בדיקות הדם של החולה בדאבת תקינות בדרך כלל, ואינן מצביעות על מחלה, ואולם הכאבים וההפרעות התפקודיות הם שמציינים את מחלתו. השורש דא"ב הוראתו כאב וצער, למשל: "וּלְפָנָיו תְּדוּץ (תדלג, תקפוץ) דְּאֵבָה" (איוב מא, יד); "וְנָתַן ה' לָךְ שֵׁם יָב רָגוּ וְכָלִיוֹן עֵינַיִם וְדָבָוֹן נֶפֶשׁ" (דברים כח, סה).

צִיּוּמָנוֹת

- אַנּוֹרֶקְסִיָּה (מיוונית: anorektos [חֶסֶר תיאבון]; באנגלית: קיצור של anorexia nervosa)

ציימנות

הפרעת אכילה חמורה הנובעת מפחד קיצוני מפני השמנה. הצימנות מתבטאת בהרעבה עצמית, ולעתים גם בהקאות כפיתיות. הלוקים בצימנות - צִיּוּמָן, צִיּוּמָנִית. המונח נקבע על פי המובא בירושלמי (סוטה ג, ד): "בתולה ציימנית". המילה ציימנות קשורה לפועל צָם ולשם צוּם (כדרך הקשר שבין ביישנות לפועל בוש ולשם בושה).

צְפִירוֹר

- (באנגלית: red light siren)

התקן לרכב חירום: פנס מזהבה המשמיע קול צפירה. המילה צפירור היא הֶלְחָם של צפירה ואור, והיא מצטרפת למילות הלחם כגון רמוזר (רמוז ואור), מגדלור (מגדל ואור), סימנור (סימן ואור); התקן דמוי רמוזר - ר' לַמֵּד לְשׁוֹנֵךְ 27.

המונחים שבעלון הזה הם לקט מרשימת מונחי רפואה שאושרה בשנת תשס"ז. הרשימה המלאה - במאגר המונחים של האקדמיה במרשתת-אינטרנט. תודתנו לפרופ' צבי גימון ולד"ר יוסי פבר, חברי ועדת מונחי רפואה, לאמנון שפירא ולסמדר ברק על סיועם בהכנת העלון.

צרות בצורות עיצורים

אורה (רודריג) שורצולד

התנועה המפרידה בין העיצור הגרוני לעיצור שאחריו היא בדרך כלל a, אבל במקרים אחדים היא o בהופעל כמו ב־5a, או e בנפעל, בהפעיל ובקל בפעלים הפותחים בסותם הסדקי ' (א), כמו ב־5b:

5. א. הֶפְקֵד – הַעֲמֵד

ב. נִכְנַס – נִעְמַד, נִהַרַס; הֶפְקִיד – הַעֲמִיד, הִדְדִיר, הֶאֱמִין; יִשְׁמוּט – יֶאֱמוּד, יֶאֱסוּף

בגלל הזדהותה של הגיית ה (חייית לועית) עם הגיית x (כ"ף רפה), לא תמיד מפרידה תנועה בין העיצור הראשון בצרור למשנהו במקרה של חייית בהברות סגורות בלתי מוטעמות, כפי שמראות הדוגמות ב־6.

6. מִכְתִּים – מִכְתִּים, מִכְתֶּש – מִכְשָׁב, מִכְלָה – מִחְמָא, אֶכְסַן – אֶחְסוּן

לפיכך נוכל לנסח את ההכללות האלה:

- (ג) אין בעברית צרור עיצורים תחילי הפותח ב־h או ב־' (h, x, h, ')
- (ד) אין צרורות עיצורים תוכיים הפותחים ב־' (או ב־') וב־h.
- (ה) התנועה הבלתי מסומנת להתרת צרור הפותח ב־' גרונית היא a. תנועות אחרות נקבעות על פי הקטגוריה המורפולוגית.

בדוגמות ב־7 הכללה (א) אינה פועלת על אף העיצורים הדומים, שכן אין הפרדת עיצורים באמצעות התנועה e. התהליך המתרחש כאן הוא הפיכת העיצורים הֶהִים או ההומואורגניים לעיצורים לֶהִים, שכן בדיבור רווחת הגיית mikxol (או mikħol), hikxil (או hikħil) וכדומה. את המילה האחרונה שבסוגריים שמעתי הוגים xokxim כמו האחרות, או xoxexim בחציצת תנועה כמו בהכללה (א).

7. מִכְחוּל, הֶכְחִיד, הֶכְחִיל, הֶכְחִישׁ (חוככים)

העמימות בהגיית החייית והכ"ף הרפה גורמת לשיבושי ההגייה הנפוצים בהגיית מילים כמו 'בתוכך', הנהגה betoxaxa בדומה למוחדי או להגיית 'שוכחים' כ־šoxaxim (וגם שמעתי (šohaxim) בדומה לישוחטים, במקום ההגייה התקנית betoxexa, šoxexim (או šoxehim) (השור 3א). ואף על פי כן נמצא הגיית x בראש מילה בצרור עיצורים, בין שהכתיב הוא בחייית ובין שהוא בכ"ף, לדוגמה:

8. א. חָרופ, כָּלוּר, כְּרוּמוּזום, חֲתִיאר
ב. כְּתוּב, כְּתִבִי

המילים ב־8א הן מילים שאולות, ואילו המילים ב־8ב הן מילים תת־תקניות בהגיית xtevi, xtov כגזירה מן העתיד בהסרת תחיליות העתיד.

לכן אפשר לנסח את הכללה (ו):

- (ו) רק במילים שאולות ובמילים תת־תקניות יש צרור עיצורים הפותח ב־x.

ראויה לציון העובדה כי על אף חציצת התנועה אחרי העיצורים הגרוניים, העיצורים p ו־b אינם הופכים לחוככים f ו־v ב־9. בכתב הם ינוקדו מִחְפְּכָה, מִחְבִּיל, מִחְבְּרָה, מִחְבּוּרָה, מִחְפְּלָה, מִחְפְּלִים, אך בהגייה הם יבוצעו mahabil, mahapexa וכדומה, על פי הכללה (ד).²

9. מהפכה, מהביל, מעברה, מעבורת, העפלה, מעפילים

עד כה התמקדנו בשתי קבוצות של עיצורים בצרור – עיצורים זהים או הומואורגניים ועיצורים גרוניים. עתה נבחן את התנהגותם של צרורות העיצורים על פי מקומם במילה.

צרור עיצורים הוא צירוף של שני עיצורים או יותר זה בצד זה ללא חציצת תנועה ביניהם. במילה שְׁלֵטִים למשל צרור עיצורים אחד: של־; במילה הַתְּנַחֲחוּתְכֶם שלושה צרורות עיצורים: ת־נ, צ־ח, וְת־כ. במילים האלה ניקוד השווא מורה של מקום הצרורות, אך מאומה אין בינו לבין ההגדרות המסורתיות של "שווא נע" ו"שווא נחי", כפי שנראה להלן. צרורות העיצורים שייכים למבנה הפונטקטי של העברית. העברית בת־זמננו מתירה צרורות עיצורים בהקשרים רבים, אבל יש התניות לכך. בדיון כאן אעלה חמש־עשרה הכללות הקשורות בצרורות עיצורים, ובסוף אראה גם את קשרן לכללי השווא הנע של ר' אליהו בחור. הדיון מבוסס על הגיית צרורות העיצורים בעברית בת־זמננו כפי שהיא נוהגת בציבור המשכיל. מדי פעם ייתנו גם דוגמות להגייה תת־תקנית.

אם נשווה את הדוגמות ב־1 להלן נראה שבכל זוג מילים הראשון הגוי בצרור והשני לא: 'ישכך' הגוי našxan ואילו 'תככך' הגוי taxexan (x מסמך כ"ף רפה בהגייה או חייית), 'קטפו' הגוי katfu ואילו 'כללו' – kalelu וכן הלאה. הדוגמות מראות שכאשר שני עיצורים זהים אמורים לחול בצרור באמצע מילה, התנועה e חוצצת ביניהם. הוא הדין בעיצורים הומואורגניים הדומים במקום החיתוך ובאופן החיתוך: התנועה e חוצצת ביניהם בבואם יחד, כבדוגמות ב־2: 'שכיחות' (šixit או šixit) בצרור לעומת 'תדירות' tedirut בלי צרור.

- 1. נִשְׁכַּן – תִּכְכַּן, עִמְקוּת – עִנְנוּת, סוּכְנוּת – סוּכְנוּת; קִטְפוּ – כָּלְלוּ, דִּבְרָה – דִּמְמָה, שִׁלְמָה – שִׁינְנָה
- 2. שְׂכִיחוּת – תְּדִירוּת, שְׁתִּיל – שְׁזִיף, שְׁקַעִים – שְׁסַעִים

לפיכך נוכל לנסח את הכללה (א):

- (א) עיצורים זהים או הומואורגניים לא יחולו ברצף בעברית בת זמננו, אלא אם כן תוכנס התנועה החוצצת e ביניהם.

בדוגמות 1 ו־2 צרורות העיצורים היו בחלקן השורשי של המילים, ואילו הדוגמות ב־3 קורות בגבולות הצורניים, כשנוספים לבסיס המילה צורנים בראשיתה או בסופה:

- 3. א. התלבשת – התלבטת, פתחתי – למדתי, העבירך – העריכך
ב. לקחנו – ישנו
ג. התרחץ – היתמם
ד. תתימי – תת־תזונה, חדימיני – חד־תאי

רק ב־3א יש חציצת התנועה e בין סוף הבסיס לצורן הנטייה שהוא עיצור זהה או הומואורגני; בדוגמות 3ב, 3ג, 3ד העיצורים הֶהִים u או t (יש־נו, הת־תמם) והעיצורים הומואורגניים d ו־t (חד־תאי) התאחדו בהגייה. בשני הראשונים יש להם ייצוג של אות אחת בכתבה, ואילו באחרון הם נכתבים בנפרד.

לפיכך ננסח את הכללה (ב):

- (ב) עיצורים זהים או הומואורגניים בגבולות מורפמות ייפרדו באמצעות e רק כאשר הסופית מתחילה ב־t או ב־x. במקרים אחרים הם יתאחדו.¹

העיצורים המשויכים ל'גרוניים' (א, ה, ח, ע בכתב) אינם באים בצרור, כפי שמראות הדוגמות ב־4. אם הם צריכים להיות בראשית הצרור, תנועה תתווסף אחריהם כדי להפרידם מן העיצור שאחריהם:

- 4. א. קְלִבִים – אֶבְנִים, עֲמֻקִים, הֶפְכִים, חֲלָקִים
ב. מִזְרָח – מַעְרָב; יִסְרוּג – יִהְרוּג, יֶעְמוּד; מְדִירֵךְ – מַאֲמִין; מַשְׁמֵר – מַאֲגֵר
ג. מְקָרָה – מַעְשָׂה, מַחְזָה, מַחְסָה; פְּגָרָה – תַּחְנָה, יַחְסָה, מַחְלָה, צַחְנָה

16. א. ניתן – ניתנה, יפול – יפלו, תיתן – תינתן; נכנס – נכנסה, יכתוב – יכתבו, תפרסם – תפרסמי

ב. דעתך, סוּךְ, בְּכֶם – דַּרְךְ, תַּלְבוּשְׁתְּכֶם

ג. יחפן, כזבן, חדשן – בזבזן, גמגמן, גרגרן, כלכלן, נמנמן, פטפטן, רברבן; פרדסן, כרסמן, מרפקן, ענוותן, פלספן

המילים ב-17 סותרות לכאורה את ההכללה הזאת, אבל אם נבדוק את מקורן ניוכח שהוא זר. לפיכך קיומו של צרור של שלושה עיצורים אינו מנוע בהם, ביחוד בשל עיצורי למנ"ר המצויים בהם.

17. גנדרן, קנטרן, פסנתרן

לפיכך נסח את ההכללות (י), (יא):

(י) צרור של שני עיצורים שכיח בעברית בתוך מילה; לכשייווצר צרור של שלושה עיצורים, תוכנס התנועה e אחרי העיצור השני.

(יא) צרור של שלושה או ארבעה עיצורים יחול רק במילים שאולות; בצרור כזה יש יסוד סוגרי אחד לפחות.

צרור של שני עיצורים בסוף מילה שכיח בנטיית הפעלים בנוכח עבר (18). הוא שכיח גם במילים שאולות, בין שמקורן עתיק ובין שמקורן חדש (19). המשותף לכל המילים האלה הוא שהעיצור הסופי בהן הוא חוסם. כשהעיצור הסופי שייך לעיצורי למנ"ר, אין צרור בסוף מילה בהגייה העברית הרגילה (20).

18. קטפֶת, השלֶכֶת, התלבֶשֶת

19. נָדַד, נָפַט, מאַרְשׁ, זאַמְשׁ, גוֹלְף, בּוֹקֶס, פּרוֹיֶקֶט

20. פילם (filim), מרקסיזם, מונוקל (monokel), ג'ונגל, שטריימל

לכן כך אפשר לנסח את ההכללות (יב) ו-(יג):

(יב) צרור עיצורים סופי המסתיים ב־t חל בעברית במערכת הפועל בנטיית נוכח עבר.

(יג) צרור עיצורים סופי המסתיים בעיצור חוסם חל בעברית במילים שאולות.

ראינו לעיל שעיצורים זהים או הומואורגניים לא יחולו בצרור, וראינו גם את ייחודם של הגרוניים. האם שאר העיצורים יכולים לחול בחופשיות זה בצד זה? התשובה לכך שלילית. עיצורים שונים במקום החיתוך יכולים לחול זה בצד זה בלי קושי, דוגמת המילים ב-21. עיצורים שלפני למנ"ר יכולים לחול בצרור בלי הגבלה. רק עיצורי המכתש החלים זה בצד זה צריכים להיות שונים זה מזה באופן החיתוך, והחוכך (או המחוכך) מקדים את הסותם, כפי שמראות הדוגמות ב-22. זו גם הסיבה לשיכול העיצורים בהתפעל 23 ובנגזרו השמניים 23: כדי להימנע מסותם t שאחרי חוכך st , s , $\text{\$}$ או z העיצורים מתחלפים במקומם.

21. קְתִיב, גְדוּלָה, סְפִירָה, שְׁכוּנָה, גְּבוּל, שְׁטוּת, מִצְפֵּן

22. סֶתֶם, שְׁטוּת, צְדָפִים, הֶסְתִיר, הֶצְדִיעַ, הֶסְדִיר

23. א. הֶסְתִדר, הֶשְׁתַּלַּב, הֶזְדַקֵן, הֶצְטַלַם

ב. סֶתְגַלֵן, שְׁתַדְלֵן, סֶתְגַפֵן, סֶתְגֵרֵן

לכן אפשר לנסח את הכללה (יד):

(יד) עיצורים הומואורגניים בצרור חייבים להיות שונים זה מזה באופן החיתוך.

ברם בגלל הגיית הצד"י בלשון ימינו כעיצור מחוכך, שאינו אלא שילוב של t ו-s, ובגלל שאילת העיצור המיוצג בכתובה בצד"י גרושה (t ו-s), הצירוף של סותם שאחרי חוכך שכיח דביבור והוא שמאפשר את

צרור של שני עיצורים בראש מילה חל בעברית בת־זמננו במקרים רבים מאוד, כפי שמראות הדוגמות ב-10, בין במילים עבריות בין במילים לועזיות או תת־תקניות.

10. א. גְדוּלָה, פְּסוּלָה, שְׁלוּלָה, זָבוּב, שְׁטוּת, כְּפֵר
ב. סְפוּנוּטִי, שְׁפִיץ, שְׁלוּמְפֵר, זָבַג; שְׁפֹךְ, שְׁבִירִי

ראוי לשים לב שבמילים הלועזיות והתת־תקניות האלה p ו-r מופיעות במקום השני בצרור, שלא כמקובל בצרורות עבריים רגילים, השוו 'כפרי', 'זבוב'.

כאשר העיצור הראשון בצרור שייך לקבוצת העיצורים למנ"ר, הצרור נבקע באמצעות התנועה e, כמו בדוגמות ב-11. הצרור גם נבקע באותה דרך כשהעיצור השני הוא מעיצורי סדק הקול ' (או ' h, כמו ב-11³.

11. א. שְׁלִטִים (šlatim) – לְחָמִים (lexamim או lehamim), מְלָכִים, נְשָׁרִים, רְגָעִים, יְלָדִים

ב. בְּרָכָה – שְׁאַלָה, בְּעָרָה, בְּהֵמָה

(ז) צרור של שני עיצורים יכול לחול בראש מילה אם הרכיב הראשון בו אינו מקבוצת למנ"ר והשני אינו מקבוצת א"ה (y, s, h).

צרור של שלושה עיצורים בראש מילה יחול רק במילים שאולות או תת־תקניות, לדוגמה:

12. סְפִירִי, שְׁפֹרוּטִים, חֲתִיאר; תִּסְתַּלֵּק (tstalek)

במילים עבריות תקניות צרור כזה יפורק באמצעות התנועה i, כמו בדוגמות ב-13:

13. תִּכְתּוֹב < תִּכְתּוּב (t + ktov), בִּתְנוּעָה < בְּתוּעָה (שְׁמוּרִי < שְׁמֵרִי)

לכן מן הדוגמות האלה אפשר להסיק את ההכללות האלה:

(ח) צרור של שלושה עיצורים בראש מילה יחול רק במילים שאולות ותת־תקניות.

(ט) p או b כרכיב שני בצרור תחילי הוא עדות למילה שאולה או למילה תת־תקנית.

גם באמצע מילים עבריות צרור של שני עיצורים שכיח, ואילו צרור של שלושה עיצורים ויותר הוא עדות למילים שאולות, כדוגמות האלה:

14. מְלָבֵן, מִשְׁקַל, הֶתְרַגְּשׁוּת, שְׁלִטוֹן, הַגְדִיל, פְּרָסֶם, שִׁכְפְּלוֹן

15. סַנְדַּלֵר (sandlar), אֶצְטְרוּבֵל, פּוּטְקִיצִיָה, פּוּבּוּנִיצִיָה, פּרֶטְנֵר, צֶנְטְרִפּוּגָה, מַאֶסְטְרוֹ, טֶרַנְסְקְרִיפְצִיָה⁴, אֶקְסְטְרָה, בִּיסְקוּיט, פֶּשְׁקוּוּיֵל ~ פֶּסְקוּוּיֵל

יש לתת את הדעת על כך שאותם צרורות של שלושה עיצורים מלשונות אחרות כללו עיצורים שאינם חוסמים (obstruents), עיצורים שכבר הכרנו לעיל מהתנהגותם המיוחדת בראשית מילה (למנ"ר), ונוספו אל המילים האלה גם שתי מילים שבלשונויות המקור כללו את הגה המעבר w (בכתיב u; ביסקוויט, פשקווייל).

אם במילים עבריות צריך לחול צרור של שלושה עיצורים באמצע מילה, התנועה e מוכנסת אחרי העיצור השני בצרור. כך למשל בהשוואת 'ניתן – ניתנה' לינכס – נכנסה'. ב-16 ניכר שהתנועה נשלה לפני צורן הנקבה המוטעם. ואף על פי כן ביניתנה' נוצר צרור תקין של שני עיצורים nitna, ואילו בינכנסה' שבו מלכתחילה היה צרור של שני עיצורים, נשילת התנועה יכלה לגרום לצרור של שלושה עיצורים. צרור זה מנוע בעברית, ולכן נוספת התנועה e אחרי שני העיצורים הראשונים לביקוע הצרור (nixnesá < nixnsá < á + nixnas). הוא הדין בהשוואת 'דעתך' או 'סוסך' ל'ידרךך', 'תלבושתכם', ו'יחפן' ליבזבזן, 'ענוותן' ועוד.

הגיית המילים האלה:

24. א. תְּזוּנָה, תְּזִיזִית, תְּסִיסָה, תְּצוּגָה, תְּצוּרָה, תְּשׁוּמַת לַב (tsuna, tsúmet-lev, tsura ~ tecura, tsuga ~ tecuga, tsisa, tsazit)
 ב. תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּקָה, תְּשִׁישׁוּת

ולבסוף ראוי גם להעיר על הקוליות בעיצורים שבצורר: עיצורים בצורר מידמים זה לזה בקוליות, והעיצור המשפיע הוא השני בצורר, בייחוד כשהוא סותם. לכן 'בחינה' הגויה tsuna, 'מסדר' הגוי mizdar וכדומה. בגלל ההידמות בקוליות נוצרים הומופונים רבים בעברית כמודגם ב-26.

25. בְּחִינָה, מְסָדָר, זְקִינָה, חֶשְׁבֹּן, מְטָבַח, רְבָקָה, תְּקוּוּה
 26. כְּתָבַת – קְטִפָּת, תְּחִייה – דְּחִייה, מְשָׁכִיר – מְזָכִיר, מְפָקִיעַ – מְבָקִיעַ

הכללה (טו) מסכמת אפוא את כללי ההידמות בצורות העיצורים: (טו) יש הידמות בקוליות בצורות עיצורים, במיוחד כאשר העיצור השני בצורר הוא סותם (פוצץ).

תם ולא נשלם תיאור צורות העיצורים. במהלך התיאור ראינו שהגיית צורות העיצורים מותנית במקום החיתוך (עיצורים שווי מקום חיתוך; גרוניות; עיצורי סדק הקול; עיצורי מכתש), באופן החיתוך (חוככים או סותמים; חוסמים או למנר"י) ובקוליות. עוד עמדנו על מקומם המיוחד של עיצורי למנר"י, ופעמים למנר"י, בעברית: אין הם מאפשרים צורר בראש מילה ובסופה, ואם יש צורות של שלושה עיצורים בתוך מילה, חזקה עליהם שהם נוכחים שם. צורות העיצורים מתקשרים עם כללי השווא הנע של ר' אליהו בחור. כלל א' (ראש מילה) מתקיים במקרי למנר"י בראש מילה או עיצורי סדק הקול כעיצור שני בצורר (הכללה ז), או במקרה של עיצורים זהים

או הומואורגניים בראש מילה (הכללה א).⁵ בשאר המקרים יש צורר בראש מילה. כלל ב' (השני בין שני שוואים נעים) מתקיים תמיד, כי התנועה מוכנסת להתיר צורר של שלושה עיצורים באמצע מילה (הכללה י). כלל ג' (תנועה גדולה) אינו מתקיים, וכן לא מתקיים כלל ד' (האות הדגושה). לעומת זאת מתקיים כלל ה' (הדומות) או הזהות (הכללה א) בתוך מילים ולפני הסימות t (ת) ו־x (ך, כ). לפי התיאור שהוצג כאן, הגיית "השווא הנע" מתקיימת בכללים ב', ה' וחלק מ־א' מכללי אליהו בחור. הגיית "השווא הנע" אינה מתקיימת בעברית בת־זמננו בכללים ג', ד' ורוב ההיקריות של א'. והכול במילים עבריות תקניות, לא במילים שאולות ולא במילים תת־תקניות.

- * הדברים מבוססים על מאמרי: O. (Rodrigue) Schwarzwald, 'Modern Hebrew Consonant Clusters', in: D. Ravid & H. Bat-Zeev Shyldkrot (eds.), *Perspectives on Language and Development*, Dordrecht, Kluwer 2005, pp. 45-60. חלק מן הדברים מופיעים גם ב"פרקים במורפולוגיה עברית", תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה תשס"ב, יחידה 7.
1. במילה העריכך הדוברים מפרקים את הצורר בתנועה a, כאילו היה שם ההגה ה (ראו להלן דיון ב"גרוניים").
 2. ראו למשל דיונו של י' בלאו, יעל גלגוליה של החלשת הגרוניות כתופעה חייה, לשוננו מה (תשמ"א), עמ' 32-39.
 3. וכבר עמד על כך רוזן בספרו. ראו ח' רוזן, העברית שלנו, תל אביב תשס"ז, עמ' 106-156.
 4. אמנם לפי פסיקת האקדמיה יש לפרק את הצורר במילים פרוטקצייה, פרובינצייה וטרנסקריפצייה, אבל ההגייה היא בצורר.
 5. ואינני כוללת כאן את התנאים המורפולוגיים של תוספת מורפמות, כגון ׀ + ראש, תְּדַבֵּר וכיוצא בהם.

המעוניינים להצטרף לרשימת התפוצה של האקדמיה לשון העברית מתבקשים לשלוח את שמם ואת כתובתם האלקטרונית אל acad6u@vms.huji.ac.il

ברכות

לפרופ' יהושע בלאו

על זכייתו בפרס ע"ש פרופ' פרנץ רוזנטל
 מטעם The American Oriental Society
 הפרס מוענק זו הפעם הראשונה על מפעל חיים
 בשדה הפילולוגיה השמית, הערבית והארמית.

לפרופ' שולמית אליצור

על זכייתה בפרס יצחק בן־צבי
 בתולדות ארץ־ישראל לשנת תשס"ז
 על ספרה "פיוטי רבי פינחס הכהן"

לד"ר קרן דובנוב

עובדת האקדמיה
 לקבלת התואר דוקטור

חדש

מילון למונחי הבנקאות ושוק ההון

עבר-אנגלי, אנגלי-עברי
 תשס"ז, 81 עמ' (עברי) + 72 עמ' (אנגלי)
 48 ש"ח + דמי משלוח